

Studijní text k projektu

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Dezinformace a fake news

(průvodce studiem)

Kamil Kopecký & René Szotkowski

Olomouc 2019

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Úvod do problematiky

Problematika dezinformací a fakenews úzce souvisí se změnami, kterými prošla média v posledních 30 letech. V minulosti byla odpovědnost za pravdivost informací a jejich ověření kladeno na vydavatele konkrétního média (novin, časopisů), který musel posuzovat v souladu s etickými kodexy zpravodajství a publicistiky. **Většina populace pak byla především příjemci informací**, nikoli jejich tvůrci. Navíc produkce informací (časopisů, novin) vyžadovala finance (kapitál).

S příchodem informační společnosti, otevřením světa internetu a sociálních sítí odpadly veškeré bariéry – **produkovat obsah může kdokoli, kdykoli, bez nutnosti disponovat financemi, bez požadavku na ověřování informací**. Jen část informací je přebírána z ověřených zdrojů – tiskových agentur a kancelářů.

Čtenář je zároveň tvůrcem/producentem obsahu (blogy, YouTube kanály, alternativní weby). Na čtenáře jsou kladeny vysoké nároky – **měl by umět posuzovat, které informace jsou pravdivé a které nepravdivé (mediální gramotnost)**. Velká část populace však informace posoudit neumí a snadno se pak nechá ovlivnit třeba nepravdivými informacemi (dezinformacemi, hoaxy, fakenews).

Termínem **hoax** označujeme nepravdivou zprávu, která se **snaží šířit paniku**. Úkolem hoaxy je především vystrašit příjemce, donutit ho k unáhleným a často iracionálním reakcím. Obsahem hoaxy většinou bývá varování před neexistujícím nebezpečím, nepravdivé a zkreslené informace např. o aktuálních civilizačních problémech, nebezpečné návody všeho druhu, ale třeba také různé druhy kanadských žertíků, jejichž cílem je publikum pobavit.

Termínem **fakenews** označujeme lživé a nepravdivé zprávy (hoaxy,dezinformace), někdy se termínem fakenews označuje také samotná žurnalistika, která je založena právě na úmyslném šíření těchto nepravdivých informací prostřednictvím masmédií – v posledních letech především sociálních médií (sociálních sítí).Fakenews se „**tváří**“ **jako zprávy pravdivé**, jejich cílem je ovlivnit a zmanipulovat příjemce. Někdy se rozdíl mezi termínem hoax a fakenews stírají.

Problémem je, že pro stále větší množství uživatelů se stávají primárním zdrojem informací právě sociální sítě (např. před prezidentskými volbami v USA získávalo 40 % Američanů zprávy právě ze sociálních sítí, především Facebooku). **Sociální sítě však v současnosti neoddělují pravdivé a nepravdivé informace** – na rozdíl od médií seriózních, která si informace ověřují z více zdrojů a uvádějí je u jednotlivých zpráv. To znamená, že by sami čtenáři měli umět filtrovat obsah a oddělovat fakta od nepravdivých informací. Mimochodem, top 5 nejdílenějších článků amerických voleb byly všechny fakenews ([Buzzfeed](#)).

Dezinformace, lži, hoaxy, manipulace a propaganda, to vše jsou fenomény staré stovky let. Různé varianty propagandy a šíření nepravdivých a zkreslených informací byly součástí všech světových válek, jsou součástí řady politických systémů (např. KLDK, Kuba, Čína), předvolebního i povolebního boje. Šíření informací však probíhalo pomaleji, než je tomu v současnosti, šíření probíhalo tiskem, rozhlasem a televizí, ke kterým mělo přístup pouze omezené množství uživatelů. Přelom nastal v 90. letech minulého století, kdy se k šíření hoaxů začal aktivně využívat e-mail.

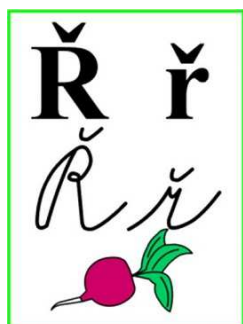
Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

S příchodem nových online médií – především sociálních sítí – se nepravdivé informace začaly šířit podstatně rychleji a masověji, než tomu bylo kdykoli v minulosti. Snadno pronikly mezi pravdivé informace a dostaly se fakticky k milionům uživatelů internetových služeb (jen v ČR využívá sociální síť Facebook téměř 5 milionů uživatelů).

Termín fakenews se do povědomí veřejnosti dostal především v souvislosti s nástupem éry amerického prezidenta Donalda Trumpa, který řadu informací, které o něm publikovali novináři, označil za tzv. fakenews, nepravdivé informace. Trump také označil celou řadu známých a seriózních médií za šířitele fakenews (k podobnému chování některých vrcholových politiků došlo i v ČR, kdy označovali většinu kritických informací za informace nepravdivé, zavádějící), přestože byly informace ověřené a pravdivé.

Fakenews mohou být zcela vymyšlené (od základu nepravdivé), mohou však být také založeny na pravdivém základu, který je doplněn o nepravdivé informace, které zesilují jeho schopnost penetrovat média a šířit se online prostorem. Fakenews mohou být zacíleny jak na konkrétní osobu či instituci, politika či politickou stranu, často se však snaží znevěrohodnit média jako taková, případně celý politický systém či demokracii.

Ukázka 1 – EU chce zrušit písmeno Ř, prý kvůli zjednodušení (2016)

Řehořové, Bedřišky a Jindřichové se budou muset připravit na velké změny, letní jazykové kotrmelce se však budou týkat každého z nás. Evropská lingvistická rada spadající pod EU jednohlasně rozhodla, že od letošního července ruší písmeno Ř.“ A to proto, že „téměř nikdo tohle písmeno v Evropě nepoužívá a pro každého, kdo neovládá češtinu, je jeho výslovnost extrémně obtížná. ELR chce zjednodušit komunikaci tím, že problematické znaky a hlásky bude postupně eliminovat,“ vysvětluje jazykovědec František Měch.

Vedle odstranění problematického písmene má ale celá akce ještě jeden důvod. Evropská unie chce pečlivě sledovat reakce Čechů a podle toho urychlit, oddálit, nebo třeba i úplně zastavit snahu odstranit E s háčkem. Jeho eliminace sice není na pořadu dne, ale v roce 2020 by mělo na půdě europarlamentu proběhnout další jednání Evropské lingvistické rady a je velká šance, že se bude probírat i tenhle český potíživost.

(Jedná se o satirickou zprávu z webu www.pravdive-zpravy.cz, kterou však převzala velká část českých médií a která byla sdílena také vrcholnými politiky – např. senátorem Jaroslavem Doubravou. Ten sdělení nijak neověřoval, ani jej to nenapadlo.)

Fakenews často pracují s **mediálními stereotypy a zjednodušeným výkladem světa**. Využívají **stereotypy náboženské** (*muslimové jako teroristé*), **rasové a národnostní** (*Romové jako zloději, černoši jako sexuální predátoři, Vietnamci jako prodejci na tržnici*), **genderové** (*hloupé blondýny, pracující muž, žena v domácnosti*), **stereotypy vázané na vzdělání** (*povýšení vysokoškoláci*), stereotypy vázané na bydliště (*vidláci z venkova*), stereotypy vázané na sexualitu, sociální statut rodiny, politické zaměření apod. Fakenews rovněž využívají závažných celosvětových témat, jako jsou např. migrace a terorismus (*hordy migrantů čekají za hranicemi*).

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Ukázka 2 – Uprchlíci na střeše vlaku v Chebu (2015, 2017)

Karel [redacted]
16 leden v 13:30 · 🌐

Posílej to dál !!!!!!!To je Cheb. ČT i další TV o tom mlčí.To jsou migranti co vyhostili z Německa k nám. Chebské nádraží. To je výsledek střežení hranic naší republiky. O tom se ale tiše mlčí a ČT a další tv to nezajímá. Hlavně, že ve zprávách melou nesmysly kterým snad věří jen pan premier.

 To se mi líbí Sdílet

 73

1.339 sdílení

Tento hoax se poprvé začal šířit v roce 2015, opakovaně pak v roce 2017, a to prostřednictvím sociální sítě Facebook. Přiložená fotografie má pak odhalovat davy uprchlíků, kteří se objevili na nádraží v Chebu. Jde však o fotomontáž. Přestože již v komentářích u původního postu je doložena originální fotografie dokazující fotomontáž,

Studijní text k projektu

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

sdílelo podvodný obrázek během jednoho dne více než 1300 uživatelů. Původní fotografie pochází z Indonésie.

Fakenews na jedné straně vzbuzují u svých příjemců silné emoce (pocit naštvaní, frustrace apod.), na straně druhé však také vyvolávají apatii (pravdu se stejně nedozvím, nebudu se o to zajímat). Silné emoce pak podporují uživatele v tom, aby informaci – přestože je nepravdivá – dál internetem šířili (přestaneme uvažovat racionálně a jednáme emotivně). Pod vlivem emocí si také neověřujeme, zda je informace pravdivá, nehledáme seriózní zdroj, nehledáme původ sdělení. K vybuzení silných emocí tvůrci fakenews využívají obrazové materiály – fotografie (fotokoláže) či videa, které dodávají informaci autenticitu a důraz.

Ukázka 3 – Kapesné pro migranty 21000,- Kč

Vyměním svůj starobní důchod, získaný za 45 let práce, za kapesné migrantů v ČR (21 000 Kč/měs.)

(Tato informace existuje v různých jazykových mutacích a je zcela nepravdivá. Fakta: „Kapesné“ pro žadatele o azyl činí buď 30 Kč na den v přijímacím středisku, nebo 3410 Kč na měsíc v pobytovém středisku. Je-li azyl udělen, má takový člověk z hlediska sociálního zabezpečení stejná práva a povinnosti jako kterýkoli občan ČR. O žádné automatické dávce či kapesném ve výši 21.000,- Kč však nelze mluvit. Podrobná analýza je k dispozici [zde](#).)

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Důvod pro šíření nepravdivé informace může být také zcela pragmatický – dezinformace podporuje můj pohled na svět a získá mi nové příznivce, budu ji tedy aktivně šířit, přestože je pravděpodobně nepravdivá.

Svou úlohu v procesu šíření nepravdivých informací hraje také nedostatečná jazyková vybavenost českých uživatelů sociálních sítí (často neovládají žádný světový jazyk a nejsou tedy schopni vyhledat původní – často zahraniční zdroj) a také obyčejná lidská lenost – jednoduše nechceme investovat energii do vyhledání původního zdroje.

Fakenews vs. hatecrime

Fakenews se velmi často stávají spouštěči internetové agrese a tzv. hating (hatespeech či hatecrime). Jeden z řady případů, ve kterých dezinformace a lživá informace vyvolala vlnu nenávisti, představuje případ Okamura vs. Wollner.

V neděli 31. března publikoval na svém profilu TomioOkamura následující post, ve kterém obviňuje novináře Marka Wollnera a Noru Fridrichovou z toho, že se dehonestujícím způsobem vyjádřili vůči vrcholným představitelům našeho státu.

Tomio Okamura - SPD
22 hod · 🌐

Mimořádně arogantní vedoucí redaktor zmanipulovaných pořadů České televize Reportéři ČT a 168 hodin Marek Wollner veřejně označil prezidenta Miloše Zemana slovem „zloser“. Předsedu Senátu Kubera (ODS) pak označil za „obecního idiota“ a předsedu Sněmovny Vondráčka (ANO) za „pucfleka“. Jsou to sice moji političtí konkurenti, ale proti takovým manýrům se musím prostě lidsky ohradit. Tento lepšolid Wollner se také otevřeně zapojuje do politiky, když nedávno společně s další redak...

[Pokračování](#)

 1,8 tis.

453 komentářů 521 sdílení

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Reakce jeho příznivců na sebe nenechala dlouho čekat (vybíráme z komentářů, texty bez jazykové korektury):

Pavel Cindy Panský: On by pan Wollner potřeboval zase dostat přes držku, tak jako už se jednou stalo.

Ilona Jašková ->Pavel Cindy Panský: Už by to měl někdo udělat.

Jana Liba ->Pavel Cindy Panský: Jo, je na čase, aby mu tu jeho sprostou nevymáchanou hubu někdo odvážný pěkně zmaloval.

Miroslav Štěpán: Wolner primitivní buran, Fridrichová studený frigidní čumák a otlemená bukvice Moravec mají jedno společné: JSOU TO ZAPRODANCI BRUSELU A VLASTIZRÁDCI.

Dana Krejci: Ja jsem presvedcena ze clovek s tak hnusnyslovníkem a jednostrannymnazoremktery mi pripominatotalitnibolsevicke manyry do verejnopravnych medii absolutnenepatri a mel by dostat okamzitouvypoved pro neprofesionalitu a snahu manipulovat divakyprostrednictvim medii.

Jaroslav Jachau: ČT je jedna zasraná lůza, by je měli všechny vyházet... Nikdo nebude urážet našeho prezidenta a další lidi...

Miroslav Hafinec: Jak může takový kokot pracovat v ČT, to je hnus.

Josef Bezemek: Opravdový zmetek!

Ivan Mitana: Jsme právní nebo sprostý stát! Kdyby jsme byli normální společnost, dostal by přes držku a měsíc práce v dole!

Vladimír Hrabal: Vypadá jako nedonošený a začínající život v inkubátoru. Vhodný pro boj, ve vysoké trávě. Velká posila pro Evropu.

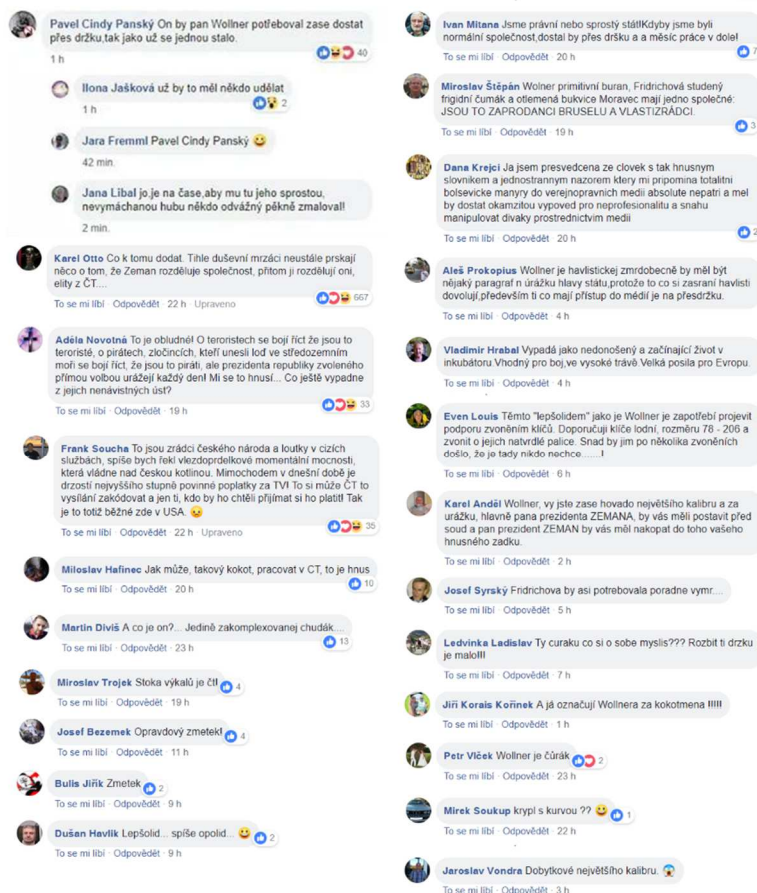
Ledvinka Ladislav: Ty čuráku co si o sobě myslíš??? Rozbít ti držku je málo!!!

Petr Vlček: Wollner je čůrák.

Mírek Soukup: krypl s kurvou??

Studijní text k projektu

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

(Pod originálním postem Okamury se sešlo přes 400 nenávistných komentářů)

Během 14 hodin měl příspěvek přes 1900 lajků a 548 sdílení (1/4/2019 19:21), v komentářích pod textech se objevily stovky urážlivých zpráv a výhrůžek zaměřených jak na samotného Wollnera, tak i na další pracovníky České televize (především Noru Fridrichovou). **Problém je však v tom, že nic z výše uvedeného Wollner nepublikoval a nikoho z výše uvedených politiků hanlivými výroky neoznačil.** Původní zpráva se objevila 30. ledna na profilu Alexandry Alvarové, odkud byla dále sdílena (má 64 sdílení). Původní zprávu olajkovalo 216 uživatelů (jedním z nich byl Marek Wollner). Od začátku jde tedy o dezinformaci, lež, fakenews. Nejedná se o omyl či překlep, protože i po 24 hodinách od sdílení nedošlo k žádné nápravě, opravě či dokonce omluvě, přestože je původní post i jeho pisatel dobře znám.

Sám Wolner v rozhovoru pro [XTV \(od 32 minuty\)](#) vysvětluje moderátorce Bobošíkové, která ho s postem Alexandry Alvarové konfrontovala, že **takový statut nenapsal - je novinář veřejnoprávního média a snaží se své emoce zvládat, obdobné statusy tedy logicky nepíše.** Mimochodem původní příspěvek [lze snadno nalézt na facebookovém profilu](#) právě Alexandry Alvarové, je veřejný, neblokový, dostupný, každý si tak může sám po své linii informace ověřit.

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Lajkování příspěvků není samozřejmě to samé, jako příspěvek napsat, vymyslet a rozšířit. Lajkem dáváme najevo souhlas či zalíbení, zároveň však také můžeme vnímat lajk jako rychlé a jednoduché přikývnutí, jako “beze slova přikývnout na souhlas v hlučném pokoji”. Uživatelé Facebooku často lajkují např. různé druhy recesistických a humoristických stránek (např. neoficiální profil Jiřího Ovčáčka, koláže TMBK apod.), to však neznamená, že tento obsah sami tvoří a jsou za něj odpovědní.

Dezinformátoři velmi často spoléhají na to, že si příjemci informací neověří a budou jednoduše věřit autoritě, která jim zprávu poskytla. Ověření informace je často otázkou několika kliknutí, logicky prvním krokem je ověřit si informaci přímo na profilu Marka Wollnera, který celou situaci s odkazem na původní zdroj vysvětluje. Přestože v komentářích pod příspěvkem někteří pisatelé upozorňují na to, že jde o nepravdivou informaci - přímo dezinformaci - drtivá většina si předchozí komentáře ostatních diskutujících nečte a reaguje na původní post.

Jak si ověřit informace na internetu?

1. Pozor na selský rozum

Velmi často se ve vztahu k dezinformacím setkáváme s názorem, že nám při posuzování pravdivosti informací pomůže docela jednoduše selský rozum. Na ten se však v případě informací šířených online prostorem nelze stoprocentně spoléhat. Selský rozum (zdravý rozum, prostý rozum, *sensus communis*) vychází z vlastní zkušenosti, na základě které pronášíme soudy a hodnotíme, není tak nutné mít znalosti a dovednosti získané např. studiem. Selský rozum je také silně ovlivněn prostředím, ve kterém jsme žili a žijeme, komunitou, ve které se pohybujeme. Selský rozum má sklon ke zjednodušování, schematismu, dogmatismu, protože nebývá podložen kritickým myšlením, naprosto pak selhává při hodnocení věcí/jevů, se kterými nemáme každodenní přímou zkušenost.

2. Nečtěte pouze titulky

Před tím, než se rozhodnete zprávu přeposlat dále, přečtěte si ji celou – neomezujte se pouze na titulek, který nemusí odpovídat obsahu textu. Cílem titulků je především upoutat vaši pozornost, vyvolat emoční náboj a donutit vás na titulek kliknout či zprávu přeposlat dále.

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

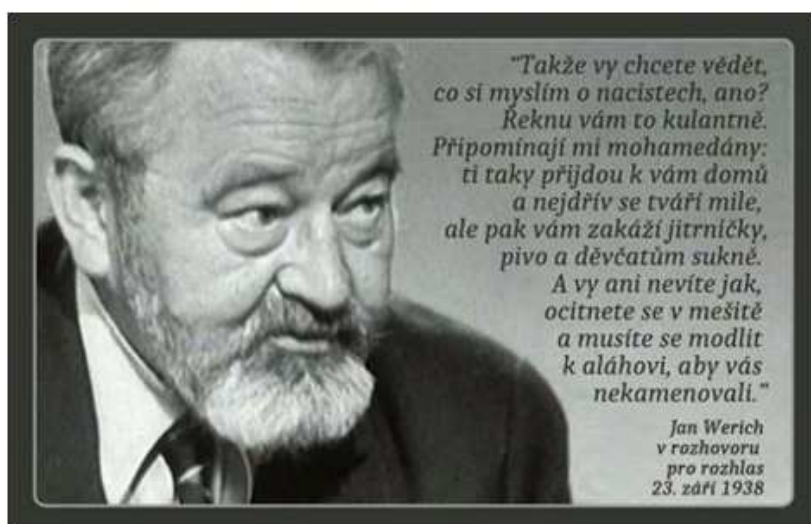
3. Ověřte zdroj zprávy

Nejdříve je třeba zaměřit se na zdroj zprávy – tedy posoudit, zda je příslušný původce zprávy věrohodný. Pokud jde o web, který obsahuje dezinformace, konspirační teorie, hoaxy apod., neberte jej jako věrohodný zdroj. Zvláště obezřetní buďte v případě zpráv, přicházejících z tzv. dezinformačních webů (viz [seznamy dezinformačních webů](#) na Neovlivní.cz) – tyto zprávy nemusí být vyloženě nepravdivé, mohou obsahovat pravdivý základ, který je nepravdivými informacemi obalen, případně se zprávy zasazují do nesprávného kontextu a spojovány s nesouvisejícími informacemi. Rovněž ověřte, zda zpráva nepochází z vyloženě humoristického či recesistického webu.

4. Ověřte zdroje informací, ze kterých zpráva čerpá

Často se internetem pohybují zprávy, které neobsahují odkaz na žádný zdroj. Samozřejmě neozdrojovaným zprávám bychom neměli věnovat pozornost – mohou obsahovat zcela nepravdivé či zkreslené informace. Nacházíme však také situace, kdy je zpráva podepsána neexistujícím autorem a odkazuje na neexistující autority – např. vědce, celebrity atd. S tímto se setkáváme např. u online podvodné inzerce, která odkazuje na neexistující autority (např. v [případě zázračné výuky jazyků LingFluent](#), která je doteď součástí reklamní sítě). Internetem putují také zprávy odkazující na názor uznávané – často nežijící autority – a které zároveň odkazují na veřejnoprávní médium (třeba Český rozhlas). I zde je třeba postupovat obezřetně a ověřit si, zda nejde o dezinformaci. Do této kategorie patří např. podvržený [citát Jana Wericha](#), podvržený [citát Václava Havla](#) či podvržený citát [Zikmunda Lucemburského](#).

Nepravdivý citát Jana Wericha

Jak upozorňuje [Petr Nutil](#) ze serveru Manipulatori.cz, tzv. „alternativní weby“ často odkazují jeden na druhý a vytváří spleť sítí rádoby-důvěryhodnosti, skrz kterou lze proniknout pouze se značnou dávkou trpělivosti. Nepravdivé zprávy také často vznikají opisem zahraničního zdroje různé kvality, takže je dobré si text zprávy přeložit třeba do angličtiny (k

Studijní text k projektu

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

 Svoboda a přímá demokracie Tomio Okamura Plzeňský kraj - SPD 39 mins ·

Mám pro všechny smutnou zprávu. V úterý jsem jela do Rokycan a na přivaděči k dálnici u Kyšic jsem viděla autobus, který zastavila PČR. Z autobusu vyběhlo asi 30 lidí vypadajících jako „uprchlíci“ a rozutekli se do lesa směrem na Letkov. Včera i dnes jsem hledala zprávu v tisku nebo na internetu a na nic jsem nenarazila. A pak že prý jsou lidé hysteričtí a že prý my tu „uprchlíky“ nemáme!!!! Jen sdílejte, když se to občané z tisku nedozví!

Jana Levová

Skutečnost ale zcela jiná. Více vyjádření mluvčí cizinecké policie: „V úterý 24. 5. 2016 v 9.52 byla oznámena dopravní nehoda u obce Kyšice na Plzeňsku, při které došlo ke střetu autobusu meziměstské dopravy s osobním vozidlem. Na místo byla přivolána hlídka policie, která dopravní nehodu šetřila. Osoby, které autobusem cestovaly, jej po nehodě opustily a pokračovaly ve své cestě dle vlastního uvážení. Událost popsaná v příspěvku je naprosto překroucená a informace v něm uvedené se nezakládají na pravdě. V autobuse cestovali běžní cestující a cela vylučují, že došlo k útěku běženců, neboť se žádní na místě nenacházeli.“

K příspěvku jako takovému bychom rádi uvedli, že všímavosti a pozornosti občanů si velmi vážíme a jejich podněty vítáme, ale zároveň je žádáme o větší obezřetnost při zveřejňování takových informací. Na tomto případu je jasně patrné, jak lze skutek popsat zcela v rozporu s tím, jak se opravdu stal.

S pozdravem, plk. Mgr. Kateřina Rendlová, tisková mluvčí Ředitelství služby cizinecké policie“.

Jak tedy ověřit, že se příběh udál tak, jak je popisován, a nenašli jsme k němu žádné relevantní zdroje informací? Možností je oslovit s žádostí o informaci důvěryhodné instituce – policii, hasičský sbor, starostu obce apod.

Podpora moderních trendů ve vzdělávání v pregraduální přípravě budoucích pedagogických pracovníků na Univerzitě Palackého v Olomouci

Použitá literatura

Golis, O. Všechny fakenews nelze odhalit, mají faktický základ a působí věrohodně, varuje odborník
https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/vsechny-fake-news-nelze-odhalit-maji-fakticky-zaklad-a-pusobi-verohodne-varuje-odbornik-201612020555_ogolis

Zruší Evropská unie písmeno Ř? Senátor Doubrava šířil vtip jako poplašnou zprávu. Lidovky.cz
https://www.lidovky.cz/senator-doubrava-hoax-pismo-r-dn4-/zpravy-domov.aspx?c=A170313_141102_ln_domov_rsa

Nutil, Petr. Jak si ověřit informace na internetu. IDNES.cz, 2016.
https://zpravy.idnes.cz/jak-si-overit-informace-na-internetu-prakticky-navod-pro-odhaleni-hoaxu-lzi-a-nesmyslu-grd-/mediahub.aspx?c=A160720_900441_mediahub_imp

Kopecký, K. Úvod do problematiky fakenews. E-Bezpečí.
<https://www.e-bezpeci.cz/index.php/trocha-teorie/uvod-do-problematiky-fake-news>

Kopecký, K. Zrod dezinformace v přímém přenosu: Okamura vs. Wollner. E-Bezpečí.
<https://www.e-bezpeci.cz/index.php/rizikove-jevy-spojene-s-online-komunikaci/hoax-fake-news/1508-zrod-dezinformace-v-primem-prenosu-okamura-vs-wollner>

HateFreeCulture (www.hatefree.cz)

Manipulatori.cz (www.manipulatori.cz)

Demagog.cz (www.demagog.cz).

Gregor, M., Vejvodová, P. *Nejlepší kniha o fakenews.*

Alvarová, A. *Průmysl lži.*